

УДК 316.77.

СУСПІЛЬНЕ ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.

Слушаєнко В.Є.

Кандидат філософських наук, доцент
НТУУ «КПІ»

В статье рассматриваются некоторые проблемы становления в Украине общественного вещания. Анализируется европейский опыт развития, накопленный государственными, некоммерческими телерадиокомпаниями. Особое внимание уделяется вопросу финансирования общественного вещания из различных источников. Может представляться интерес не только для специалистов и студентов, но и для широкого круга лиц, которые интересуются проблемами развития средств массовой информации.

This article studies some problems of public broadcasting development in Ukraine. It analyzes European experience gained by state and non-profit TV and radio stations. Special attention is paid to the financing of public broadcasting from various sources. It may be of interest not only for professionals and students, but also for people interested in the problems of media development.

У статті розглядаються деякі проблеми становлення в Україні суспільного(громадського) мовлення. Аналізується європейський досвід розвитку накопичений недержавними, некомерційними телерадіокомпаніями. особлива увага приділяється питанню фінансування суспільного мовлення з різних джерел. Може стати в нагоді не тільки фахівцям у царині мас-медіа та студентам, але й широкому загалу читачі, які цікавляться проблемами розвитку засобів масової комунікації.

Ключові слова: суспільне (громадське) мовлення, європейський досвід, джерела фінансування, перспективи створення

Актуальність дослідження. Питання створення в Україні суспільного (громадського) телерадіомовлення обговорюється вітчизняними політиками та медійними фахівцями ледь не з перших років незалежності. І що цікаво. Майже всі вони позиціонують себе палкими прихильниками незалежного від держави та бізнесу радіо і телебачення. Та висловлюються за негайне його створення. Позиція фахівців у галузі ЗМІ щодо місця і ролі суспільного ТБ і РМ більш-менш чітка і зрозуміла. Вони бачать його таким як у країнах розвинутої демократії, наприклад, державах Євросоюзу. А от наші можновладці досить часто вкладають у поняття «суспільне(громадське) мовлення» зовсім інший зміст. Що суттєво відрізняється від розуміння цього соціального інституту у цивілізованих, демократичних країнах. А саме досвід цих країн, особливо європейських, де незалежно від влади і бізнесу телерадіомовлення існує вже десятки років, міг би стати українцям дуже корисним.

Мета дослідження. Розглянути досвід функціонування суспільного телерадіомовлення в окремих країнах ЄС та проблеми його фінансування. Проаналізувати перспективи створення суспільного ТБ і РМ в Україні, приділивши увагу питанням ухвалення відповідного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейський досвід створення суспільного телерадіомовлення та перспективи його появи в Україні аналізуються в роботах відомих вітчизняних та закордонних медіафахівців, а саме: В.Іванова, Ю.Плаксука, А.Яковця, Г.Ю.Клайнштайбера, Г.Штромайера та інших. При написанні статті використані законодавчі акти та їхні проекти, що стосуються створення і функціонування українського суспільного ТБ і РМ.

Виклад статті. Спочатку трохи про понятійний апарат. Коли англійською говорять або пишуть про недержавне, некомерційне телебачення і радіомовлення, то вживають термін «public service broadcasting». Українською таке словосполучення перекладають по-різному. (1, С.130). Це призводить до того, що жоден з усталених в Україні термінів («громадське», «суспільне мовлення») не є абсолютним відповідником англійському першоджерелу. І не зовсім точно відображає сутність такої форми телерадіомовлення.

В офіційних перекладах документів Ради Європи, виданих в Україні, вживається термін «громадське мовлення» (2, С.186). Але більшість вітчизняних медіа фахівців вживають поняття «громадське і «суспільне» мовлення як тотожні (3, С..149-150) . Проте є й винятки. Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення Ю.Плаксук чітко їх розмежує. Він, зокрема, зазначає, «що нарешті починає формуватися система суспільного мовлення. Наголошую: саме суспільного, а не громадського. Це різні речі, і їх не варто плутати. Громадське радіо і телебачення може бути сегментом суспільного, оскільки виражає інтереси лише одного чи кількох громадських утворень, територіальних громад, тоді як суспільне – гармонізує інтереси усіх громадян суспільства. Тому я цілком підтримую президентську концепцію створення суспільного телерадіомовлення» (4, С.19).

А от Президент В.Янукович у публічних виступах вживає термін «громадське телебачення». Висловлюючи своє ставлення до проблем суспільного мовлення, він зазначив: «Я хотів би, щоб в Україні був якнайшвидше прийнятий закон про громадське телебачення і радіомовлення. Це стане значним кроком до збалансованості та об'єктивності ЗМІ (5, С.8). Під час візиту до Франції, відповідаючи на запитання журналістів, глава держави підкреслив: «Всі роки незалежності політики обіцяли своїм виборцям зробити громадське телебачення. Я не обіцяв – я роблю!. Я прихильник того,

щоб кожна людина могла висловити свою точку зору. Створення громадського телебачення – це свідомий, який я роблю, щоб зняти гру навколо цього питання (6). Судячи з усього, в Адміністрації Президента України добре пам'ятають, як на початку 2004 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила спеціальну рекомендацію

№ 1641 з проблем суспільного мовлення. У цьому документі зазначалось, що «суспільне мовлення є життєво необхідним елементом демократії в Європі, але йому загрожують політичні та економічні інтереси, підвищена конкуренція з боку комерційних засобів масової інформації, концентрація у сфері медіа та фінансові складнощі». Були висловлені претензії до України з приводу відсутності прогресу в ухваленні законів щодо такого мовлення (1, С.137).

Проблема створення в Україні суспільного мовлення цікавить Моніторинговий комітет ПАРЄ, оскільки Україна взяла на себе певні зобов'язання. Ще 2007-го року представники комітету зазначили, що система електронних і друкованих ЗМІ в Україні потребує корінних перетворень. Малося на увазі і створення суспільного телерадіомовлення на базі державних теле – і радіокомпаній. (7, С.28).

Класичне суспільне (громадське) мовлення (Public Broadcasting) існує у багатьох країнах Європи. Воно базується на трьох основних принципах : 1) суспільний (громадський) контроль; 2) суспільне фінансування; 3) важливе для суспільства інформаційне наповнення. Все це гарантує об'єктивність інформації і убезпечення від втручання різних політичних сил та державних органів. Суспільний контроль забезпечується за допомогою прозорої фінансової та кадрової політики. Так фінансування каналів суспільного ТБ здійснюється, як правило, за рахунок спеціального податку. Наприклад, BBC у Великій Британії. Це, до речі, позначається і на рівні зарплат їхніх працівників. Так на BBC вона помітно нижча, ніж на комерційних каналах.

BBC фінансується не англійською державою, а пересічними громадянами. Кожен власник телерадіоприймача виплачує на рік (в еквіваленті) десь 140 доларів США. Таким чином BBC отримує кожного року приблизно 2,5 млрд. американських доларів. (8, С.7). На перший погляд такі доходи гарантують повну незалежність від держави. Проте керівну раду директорів призначає королева. Ліцензійні збори з власників передавачів поступають до компанії не напряму, а через уряд. Але звичайний глядач цими проблемами не переймається. Досвід фінансування суспільного (громадського) мовлення в європейських країнах уважно вивчається українськими медіафахівцями. І може стати в нагоді вітчизняним законодавцям при ухваленні відповідних законів.

Надзвичайно цікавою є практика фінансування суспільного (громадського) радіо і телебачення у Німеччині. Воно було створено після II світової війни за зразком британської телерадіокомпанії BBC. Зараз суспільне мовлення у ФРН складається з двох загальнонаціональних каналів («Перший канал» - Das Erste та «Другий канал» - ZDF), двох загальнонаціональних радіокомпаній та дев'яти регіональних радіо- і телекомпаній. До т.зв. «соціального пакету» громадського мовлення входять також кілька нішевих каналів: «Arte» (німецько-французький культурний канал), «3sat» (німецько-швейцарський культурний канал), «Фенікс», що спеціалізується на актуальних подіях та документалістиці та дитячий канал «KI..KA».

Основним принципом функціонування громадського мовлення у Німеччині є цілковита незалежність від державних та комерційних інтересів. Тому воно фінансується не з держбюджету, а переважно з абонентської плати. Її зобов'язаний виплачувати кожен громадянин, у якого є телевізор або радіоприймач. Після введення абонентської плати на початку 1950-х рр.. вона постійно трохи збільшується і становить зараз 17 євро на місяць (9, С.3).

Проте, абонплата – не єдине джерело фінансування громадського мовлення ФРН. Воно має право транслювати рекламу, але тільки до 20.00. І все ж грошей громадському мовленню не вистачає. На це звертають увагу німецькі експерти. «Ще один виклик для громадського мовлення в Німеччині – це фінансування», - зазначає директор Міждисциплінного інституту «Медіа і політика» в Гамбурзькому університеті професор Ганс-Юрген Клайнштайбер (10, С.18).

Відповіддю на цей виклик має стати реформа абонплати, проведення якої заплановано на 2013 рік. Сьогодні її сплачують лише ті, хто має відповідну техніку для прийому телевізійного і радіосигналу. А от з 2013-го її буде вносити кожне домогосподарство.

Питання фінансування громадського (суспільного) телебачення були розглянуті учасниками Четвертої Європейської конференції на рівні міністрів з проблем політики в галузі засобів масової інформації, що відбулася у Празі 7-8 грудня 1994 року. В Декларації про засоби масової інформації у демократичному суспільстві зазначалось: «Держави – учасники беруть зобов'язання підтримувати і, за необхідності, створювати надійний і адекватний механізм фінансування, який гарантує громадським мовникам засоби необхідні для виконання завдань, що стоять перед ними. Існує низка джерел фінансування для підтримки і розвитку громадського мовлення, а саме: абонентна плата, державні субсидії, надходження від реклами і спонсорства, надходження від продажу їх аудіовізуальних творів і угод про програми». Рівень абонентної плати або державних субсидій повинен бути визначений на період часу, достатній для того, щоб громадські мовники змогли здійснювати довгострокове планування своєї діяльності» (11).

В Україні правові передумови для створення громадського мовлення з'явилися після 1997 року, коли Верховна Рада ухвалила Закон «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України». У цьому документі визначались наступні джерела фінансування: абонентська плата за користування теле – і радіоприймачами, державне замовлення, проведення кампаній із збирання

коштів, видання спеціалізованих газет і журналів, поширення власних аудіо - і відеозаписів, продажу власної теле- і радіо продукції іншим організаціям та інші джерела відповідно до законодавства України. Серед інших таких джерел міг бути і держбюджет. У статті 10-й «Перехідні положення» зазначалось, що «у період створення та в перший рік функціонування Суспільне телерадіомовлення фінансується з державного бюджету (12, С.72).

У жовтні 2010 р. члени Громадської гуманітарної ради при Президентові України розглянули Концепцію створення і діяльності Національної громадської телерадіокомпанії України (13). Повністю її створити (точніше переформатувати існуючі НТКУ і НРКУ) пропонується за два роки після ухвалення Верховною Радою відповідного закону. Впродовж цього перехідного періоду основним джерелом фінансування залишатиметься держбюджет. Протягом перших двох років становлення НГТУ воно відбуватиметься за рахунок 100-відсоткового бюджетного фінансування до повного його припинення. Не пізніше, ніж за рік до закінчення перехідного періоду, НГТУ запроваджує систему збору абонентської плати.

До становлення НГТУ і запровадження абонентської плати допускається розміщення комерційної реклами, питома вага якої зменшуватиметься залежно від зростання частки надходжень від абонентської плати до бюджету компанії. Після завершення перехідного періоду розміщення комерційної реклами припиняється.

На основі вищезгаданої Концепції авторський колектив, що складався з членів Громадської ради та провідних українських медіаекспертів, розробив проект Закону України «Про Національну громадську телерадіокомпанію України» (15).

У пункті 3 статті 7 законопроекту зазначається, що фінансування НГТУ здійснюється:

- за рахунок Державного бюджету та місцевих бюджетів України (протягом дворічного перехідного періоду);
- коштів отриманих від виробництва та трансляції реклами (з урахуванням обмежень по закінченню дворічного перехідного періоду);
- абонентської плати фізичних та юридичних осіб (по закінченню дворічного перехідного періоду);
- коштів, отриманих за надання додаткових послуг з інформаційно-комунікаційної діяльності (передплата та оплата виконання робіт за окремими угодами);
- коштів, отриманих від виготовлення та продажу відео, аудіо та друкованої продукції (передплата та оплата виконання робіт за окремими угодами);
- коштів від оренди приміщень та обладнання;
- коштів від користування архівними кіно, відео та аудіо матеріалами Центрального архіву кіно, відео та аудіо продукції;
- коштів, отриманих від кіно-концертної діяльності;
- добровільних, благодійних внесків, пожертвувань фізичних і юридичних осіб, їхніх спонсорських внесків (частково на засадах податкових преференцій), здійснених відповідно до законодавства;
- інших, не заборонених законодавством надходжень.

Створенням суспільного мовлення в Україні переймаються і народні депутати. Трохи раніше проекту закону «Про національну громадську телерадіокомпанію України», підготовленого членами Громадської гуманітарної ради при Президентові України, у Верховній Раді була зареєстрована нова редакція закону про суспільне мовлення 1997 р. Вона передбачає перетворення державних телерадіокомпаній України в систему суспільного мовлення. Цей проект був розроблений експертами громадських організацій «Інститут медіа права», «Інститут масової інформації» та Центр суспільних медіа», Як стверджують його автори, документ спирається на рекомендації Ради Європи та розробки українських громадських організацій 2005-2010 рр.

Згідно проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» суспільне мовлення фінансуватиметься з державного бюджету. А реклама в ефірі суспільного мовлення буде заборонена. Належне фінансування гарантується окремим рядком у держбюджеті в розмірі, не меншому 0,05% від видатків на відповідний рік (14),

Можна прогнозувати, що закон про суспільне телерадіомовлення в Україні буде ухвалений Верховною Радою протягом 2011 року.

Висновки. Аналізуючи документи з проблем створення вітчизняного суспільного ТБ і РМ, що підготовлені суб'єктами законодавчої ініціативи, можна зробити висновок про доволі детальну проробку питань фінансування майбутнього суспільного мовлення. Серед основних його джерел (на перехідний період) будуть кошти держбюджету, реклама та абонентська плата. Судячи з досить ретельного відпрацювання проекту відповідного закону та низки публічних заяв представників влади, можна прогнозувати, що закон «Про національну громадську телерадіокомпанію України» буде ухвалений парламентом протягом 2011р.

Література:

1. Яковець А.В. Телевізійна журналістика «Теорія і практика: Посібник.- 2-ге вид., доповн. і переробл.-К.:Вид.Дім «Києво-Могилянська академія», 2009 – 262 с. – Бібліогр.: с.257-262.
2. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія – К.:Парламентське видавництво, 2000. – 656 с.

3. День.-2010. – 8-9 жовтня.
4. Іванов В.Ф. Інформаційне законодавство: український та зарубіжний досвід /За наук.редакцією проф. А.З.Москаленка.- К.:Центр вільної преси, 1999. - 210 с.
5. Главред.-2010.-№20.
6. (Електронний ресурс). – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/10/10/5463646>.
7. Коментарии.-2007.-16 марта.
8. Аргументы и факты в Украине.-2001.-№ 26.
9. Главред.-2010. - № 44.
10. День.-2010.-17-18 грудня.
11. (Електронний ресурс) – Режим доступу: [http://www.hrights.ru/text/69/Chapter 8. htm](http://www.hrights.ru/text/69/Chapter%208.htm).
12. Інформаційне законодавство: Збірник законодавчих актів у 6 томах /За заг. редакцією Ю.С.Шемшученка, І.С.Чижа. – Т.І.. Інформаційне законодавство України. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 416 с.
13. Електронний ресурс) – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/gromrada.htm/>
14. (Електронний ресурс) - Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/suspilno-movlennya/print/56561>
15. (Електронний ресурс) - Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/suspilno-movlennya/print/56842>